

**ROSSIYA IMPERIYASI VA BRITANIYA IMPERIYASINING O'RTA
OSIYODAGI SIYOSIY KURASHI (XIX ASRDA)**

Raimov Abdullo Yuzboy o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika

instituti tayanch doktoranti

abdullaraimov975@gmail.com

(94) 718 93 33

Annotation: *In this article, the political struggle between the Russian and British Empires in Central Asia during the 19th century is analyzed. The activities of British envoys, Russian military campaigns, and the resistance movements of the khanates are examined based on historical sources.*

Key Words: *England, Russian Empire, Central Asia, Bukhara, Khiva, Kokand, envoys, military campaigns.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XIX asrda Rossiya va Britaniya imperiyalarining O'rta Osiyodagi siyosiy kurashi tahlil etilgan. Britaniya elchilarining faoliyati, Rossiyaning harbiy yurishlari hamda xonliklarning qarshilik harakatlari tarixiy manbalar asosida yoritilgan*

Kalit so'zlar: *Angliya, Rossiya imperiyasi, O'rta Osiyo, Buxoro, Xiva, Qo'qon, elchilar, harbiy yurishlar.*

Introduction

XIX asr butun dunyoda mustamlakachilik kuchaygan davr bo'ldi. Rossiya imperiyasi shimoldan janubga, Kavkaz va Qozog'iston dashtlari orqali kengayib, O'rta Osiyoga kirib keldi. Britaniya esa Hindistonni mustahkam qo'l ostida ushlab turish va uning shimoliy chegaralarini himoya qilish maqsadida faoliyat yuritdi. Shu tariqa ikki yirik imperiya manfaatlari to'qnashib, O'rta Osiyo xonliklari (Buxoro, Qo'qon, Xiva) geosiyosiy raqobat markaziga aylandi. Bu davr tarixshunoslikda "Great Game" ("Buyuk o'yin") nomi bilan mashhur bo'lsa-da, biz asosan O'rta

Osiyo xonliklari bilan bog‘liq aniq tarixiy voqealarga, elchilar faoliyatiga va Rossiyaning ekspansiyasiga e‘tibor qaratamiz.

Methods

Maqolani tayyorlashda turli manbalardan foydalanildi. Birinchidan, ingliz elchilari va sayyohlarining asarlari: William Moorcroft, Alexander Burnes, Stoddart va Conolly xotiralari. Ikkinchidan, Rossiya harbiylari va ma’murlarining yozuvlari: Perovski, Chernyaev, Kaufman, Skobelev hisobotlari. Uchinchidan, zamonaviy tarixchilarning tadqiqotlari (Edward Ingram, Peter Hopkirk, Sergey Abashin va boshqalar). Manbalarning solishtirilishi va voqealarning davriy izchillikda o‘rganilishi asosiy metod sifatida tanlandi.

Results

1. Britaniya elchilari va ularning faoliyati.

Britaniya uchun O‘rta Osiyo Hindiston xavfsizligi bilan bog‘liq edi. XIX asrning birinchi yarmida ular turli elchilar yuborib, xonliklarning siyosiy va iqtisodiy ahvolini o‘rganishga harakat qildi. William Moorcroft (1819-1825) Britaniya hukumatining maxsus topshirig‘i bilan Buxoroga jo‘natildi. U amir Haydar bilan uchrashib, savdo yo‘llarini o‘rganishga urindi. Rossiya bu tashabbusni shubha bilan qarshi oldi, chunki Buxoro Rossiya savdo manfaatlari uchun ham muhim edi. Moorcroftning missiyasi Rossiya va Britaniya o‘rtasidagi raqobatni oshirdi. Alexander Burnes (1831–1832) Buxoroga safar qilgan eng mashhur ingliz sayyohlaridan biri. U “Travels into Bokhara” asarini yozib, O‘rta Osiyo siyosati, iqtisodi va madaniyatini G‘arb olamiga tanishtirdi. Rossiya Burnesni josuslikda gumon qildi, chunki u xonliklarning harbiy va iqtisodiy imkoniyatlari haqida batafsil ma’lumot yig‘gan edi.

Stoddart va Conolly (1838–1842) Britaniya tomonidan Buxoroga yuborilgan elchilar. Ularning vazifasi Buxoro amiri Nasrullo bilan siyosiy ittifoq tuzish edi. Biroq amir ularni josuslikda ayblab, 1842-yilda qatl ettirdi. Bu hodisa ingliz diplomatiyasi uchun katta zarba bo‘ldi va Rossiya uchun qulay vaziyat yaratdi.

1. Rossiyaning O‘rta Osiyodagi kengayishi.

2. Rossiya imperiyasi XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xonliklarni bosqichma-bosqich o'zlashtira boshladi. 1839–1840 yillar General Perovskiy boshchiligida Xiva yurishi. Qattiq sovuq sababli yurish muvaffaqiyatsiz tugadi, lekin Rossiyaning niyatini ochiq ko'rsatdi. 1847-1853 yillar Oqmachit, Chimkent, Turkiston qal'alari qo'lga olindi. Bu bosqich Rossiyaning Sirdaryo bo'ylab mustahkamlanishini ta'minladi. 1865-yil General Chernyaev Toshkentni bosib oldi. Bu Rossiyaning eng muhim strategik yutug'i edi. 1868-yil Zirabuloq jangi natijasida Samarqand qo'shib olindi, Buxoro Rossiyaga qaram bo'ldi. 1873-yil General Kaufman boshchiligida Xiva yurishi o'tkazildi. Gandimiyon shartnomasi bilan Xiva Rossiyaga bo'ysundi. 1876-yil Qo'qon xonligi tugatilib, Farg'ona viloyati sifatida Rossiya tarkibiga qo'shildi.

Diplomatik qarama-qarshilik.

Britaniya O'rta Osiyoda bevosita hukmronlik qila olmagan bo'lsa-da, Afg'onistonni o'zining himoya hududi sifatida ko'rdi. 1839-1842-yillar Birinchi Anglo-Afg'on urushi. 1878–1880-yillar Ikkinchi Anglo-Afg'on urushi. 1885-yil Panjdeh inqirozi. Rossiya Afg'oniston hududiga yaqinlashdi, Britaniya keskin e'tiroz bildirdi. 1887-1895-yillar Afg'oniston chegaralari bo'yicha Rossiya va Britaniya kelishuvlarga erishdi.

3. Rossiya elchilari va ma'muriy rahbarlari.

4. Rossiya ham xonliklarga o'z elchilarini yuborib, savdo va siyosiy ta'sirini kuchaytirdi. General Kaufman Buxoroda amir bilan muntazam aloqada bo'lib, Rossiyaning manfaatlarini nazorat qildi. Skobelev esa Qo'qon qo'zg'olonlarini bostirdi. Bu elchilar va ma'murlar Rossiya siyosatining O'rta Osiyoda mustahkamlanishiga xizmat qildi.

5. Mahalliy xonliklarning qarshiligi.

Qo'qon, Buxoro va Xiva o'z mustaqilligini saqlab qolishga harakat qildi. Ammo ichki nizolar, iqtisodiy tanazzul va harbiy zaiflik sabab ular Rossiya bosimiga dosh bera olmadi. Masalan, Qo'qon xonligida 1873-1876-yillardagi qo'zg'olonlar bostirildi, Buxoro esa Rossiyaga qaram protektoratga

aylandi.

Discussion

Rossiya va Britaniya siyosati o'zaro raqobatga asoslangan bo'lsa-da, natijada Rossiya xonliklarni egallab, mustamlakachilik tizimini barpo etdi. Britaniya esa Hindiston xavfsizligini saqlashga muvaffaq bo'ldi, lekin O'rta Osiyoda bevosita ta'sir o'tkaza olmadi. Elchilar faoliyati esa xonliklarning siyosiy mustaqilligini zaiflashtirdi va ularning ichki ishlariga tashqi aralashuvni kuchaytirdi.

Conclusion

XIX asrda Rossiya va Britaniya imperiyalarining siyosiy kurashi O'rta Osiyo tarixida burilish yasadi. Rossiya xonliklarni bosib olib, ularni o'z mustamlakasiga aylantirdi. Britaniya esa asosan Afg'oniston orqali o'z manfaatlarini himoya qildi. Elchilar missiyalari, harbiy yurishlar va diplomatik kelishuvlar bu jarayonning asosiy vositalari bo'ldi. Natijada O'rta Osiyo xonliklari mustaqil davlat sifatida siyosiy maydondan chiqib ketdi.

REFERENCES

1. Moorcroft, W. Travels in the Himalayan Provinces of Hindustan and the Punjab. London, 1841.
2. Burnes, A. Travels into Bokhara. London, 1834.
3. Hopkirk, P. The Great Game: On Secret Service in High Asia. London, 1990.
4. Ingram, E. The Beginning of the Great Game in Asia, 1828–1834. London, 1979.
5. Abashin, S. Srednyaya Aziya v sostave Rossiyskoy imperii. Moskva, 2007.
6. Raimov Abdullo Yuzboy ogli. (2022, November 7). COMPETITION BETWEEN ENGLAND AND RUSSIA IN CENTRAL ASIAN KHANATES. THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD, London, United Kingdom. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7299758>
7. Morrison, A. Russian Rule in Samarkand 1868–1910. Oxford, 2008.
8. Yuzboy o'g'li, R. A. (2022). ANTONY JENKINSON'S VISIT TO THE KHANATE OF BUKHARA AND THE LEADING ROLE OF THE

KHANATEOF BUKHARA IN TRADE RELATIONS BETWEEN INDIA AND RUSSIA. PEDAGOGS journal, 19(1), 174-177.

9. Becker, S. Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924. Cambridge, 1968.